

Ўзбекистон ўзининг табиати, сўлим боғлари, бебаҳо гўзал диёри билан ажралиб туриб, кадимдан халкимиз ўз меҳнати билан катта боғлар яратишга ҳаракат қилишган. Жумладан, кадимий тарихга эга Тошкент ўз атрофидаги сўлим чорбоғлари билан ҳамиша машҳур бўлган. Шаҳарнинг ҳар бир даҳа аҳолиси чорбоғ яратиш учун дехкончилик маданиятига катта эътибор бериб меҳнат қилганлар. Ана шундай чорбоғларга Себзор даҳасининг чорбоғлари Хасанбой, Кўктерак қаби, Бешёғоч даҳасининг чорбоғлари эса Дўмбиробод қаби манзилгоҳларда жойлашган.

Тошкент бозорлари географик жойлашувига кўра кадимдан йирик савдо маркази сифатида машҳур бўлгани учун унга бошқа мамлакатлардан кўпгина савдогарлар қелиб турган. Масалан, 1813 йилги саёхати вақтида Тошкентда бўлган рус сайёҳи Филипп Назаров уни “бозорларга турли мамлакатлардан қарвонлар ўзлуксиз қелиб-кетардиган йирик савдо маркази”, деб таърифлаган.

XIX асрда яшаган тошкентлик тарихчи Муҳаммад Солиҳ эса “Тарихи жадидаи Тошканд” асарида шаҳарнинг асосий савдо маркази Регистонда жойлашганини кўрсатиб, қуйидаги фикрни баён этди: “Бозор расталари Чорсудаги қандолатпазлик дўконига ҳаётининг давом этади. Рамазон ойида бу ерда кечаси ҳам бозор бўлади, халқ савдо сотик, ҳар хил ўйин-қўлғи қилади”.

Чиндан ҳам, шаҳар бозори фақатгина савдо-сотик учун хизмат қилибгина қолмай, шаҳар халқи ҳордиқ чиқарадиган жой ҳам эди. Шаҳар ҳокимининг турли фармонлари масжидларда маълум қилинганидан ташқари, яна шу бозорда ҳам жарчилар томонидан эълон қилинарди. Бозор майдонида дорбозлик, қўлғи-ҳазил ва бошқа томошалар намойиш этиларди.

Рус тарихчиси В. Масальский Эски шаҳар бозорининг 1908-1910 йиллардаги кўринишини қуйидагича тасвирлайди. “Бир қисм типдан иборат бозорда 4500 та дўкон, чойхона, ошхона, устахона ва қарвонсоя борки, улар бозор қўнлари ниҳоятда тикилинч бўлади. Бозорга туташган қўчалар ва бозорнинг ўзи шаҳарликлар, даладан қелган дехқонлар,

туя карвонлар, отликлар, аравалар билан шу қадар тўлиб кетадики, юришга илож бўлмай қолади. Аллопу канолатчи, баззозу сомсапаз, мисгару чилангар, новвою халвофуруш, каллапазу кабобпазларнинг бакирик-чакириги, гадоларнинг хайру-садака тилаши, каландару маддохларнинг кироатли ўқишлари, туяларнинг бўкиришию, эшакларнинг ханграши аралаш-куралаш бўлиб кетади-да, бу махобатли гулдироз бозордан олис-олисларга эшитилиб туради. Бошқа кунлари шаҳар кўчалари сокин бўлади. Айниқса дала кўчаларининг икки томондаги нураган паҳса деворлар орқали шафтоли, ўрик, олма, гилос ва бошқа мевали дарахтларнинг анвойи ранг гуллари келинчаклардек мўралаб туради, офтобда кизиган, упадек майин, билк-билк тупрокли кўчалар ажабтовур бир сукунат огушига чўмади. Ахён-ахёнда гилдираклари осилиб турган ларзон шохларига тегай-тегай деб кўкон арава ё эшаги ҳам ўзи сингари охиста мудраб бораётган дехкон, ёхуд деворни паналаб келаётган паранжили аёл ўтиб қоладию, кейин кўча яна улугвор ва шарқона сокинлик кўйига чўмади...”

Ўрта Осиёнинг бошқа йирик шаҳарларида бўлгани каби Тошкентда ҳам хайит ва рўза кунлари бозоршаб (кечки бозор) ўтарди. Бозоршабда шаҳарнинг марказий кўчаларидан бири ёки майдон безатилиб, кўчанинг икки четидаги чойхона ва дўконлар олдида чорпоялар кўйилиб, ҳар хил мева-чева, озик-овкат сотилган. Карнай, сурнай ва ногоралар чалиниб, махсус жарчилар одамларни бозоршабга чорлаган. Бир томонда дорбозлик, масҳарабозлик ва кўгирчокбозлик, бир томонда кураш, бир ёнида ўргатилган хайвонлар томошаси... Чойхоналарда созанда, хонанда, аскиячи, кизикчи, раққослар ўз санъатларини намойиш қилганлар. Бозоршаб турли шаҳарларда бўлгани каби Тошкентда ҳам маҳаллий урф-одат, расм-русмга қараб ўтказилган.

Эски шаҳар Янги шаҳардан қанчалик фарқ қилса, Туркистондаги бошқа шаҳарларнинг маҳаллий қисмига шунчалик ўхшаш эди. У 1908-1910 йилларда қатта майдонни эгаллаган. 210000 дан зиёд ховли бўлган. Шаҳар марказида уйлар зич, кўчалар тор эди.

Деярли ҳамма маҳаллада бир нечтадан масжид бўлган, уларнинг минорасига ҳар йили лайлак уя қуларди.

Тошкент Ўрта Осиёдаги бошқа шаҳарлар хандак ва девор билан ўраб олинган. Кўймас, Кўкон, Қашқар, Лабзак, Тахтапул, Қорасарой, Сағбон, Чигатой, Кўкча, Самарқанд, Қамолон, Бешёғоч каби 12 та дарвозаси бўлган. Ҳар бир дарвозадан шаҳар марказига – бозорга элтувчи кўчалар жуда кўплаб жинкўчаларга тармоқланиб кетган.

Шаҳар Себзор, Кўкча, Бешёғоч ва Шайхонтохур номли тўрт даҳага бўлинган. Шайхонтохур даҳасида 48 та маҳалла, 60 та масжид, 3 та мадраса бўлиб, аҳолиси эгарчилик, дегрезчилик, тўкувчилик билан шугулланган. Шаҳарнинг шимоли-ғарбий қисмида жойлашган Себзор даҳаси 38 маҳалладан иборат бўлиб, афсонавий ҳукмрон Кайковус номи билан аталувчи ариқдан сув ичарди. Бу даҳада 3 та мадраса ва 78 та масжид бўлиб, аҳолиси асосан этикдўзлик, тўкувчилик ва бўёкчилик билан шугулланган.

Шаҳарнинг ғарбий қисмида жойлашган Кўкча даҳасида 31 та маҳалла бўлиб, 3 та мадраса ва 51 та масжид бўлиб, аҳолиси кўпчилик ва этикдўзлик билан машғул эди. Шаҳар жанубини эгаллаган Бешёғоч даҳасида 32 маҳалла, 3 та мадраса ва 68 та масжид бўлиб, у гўзал боғлари ва гиштчилиги билан машҳур бўлган.

... Шаҳар ўртача йиллик ҳарорат +13.7 даража бўлиб, ёз иссиқ (+42.6 даражагача) киши эса ўзгарувчан бўлиб, узок давом этувчи ва баъзан кучли совуқлиги (-27 даражагача) туфайли яхшигина қаҳратон билан ўтган. Баҳор ва куз ойлари ёгингарчилик мўл бўлган. Шимол ва шимоли-шарқдан шамол эсган, лекин килт этган шабада йўқ, жазирама ёз кунлар ҳаво ниҳоятда дим бўлиб кетган. Шаҳар Бўзсув канали ва унинг шаҳобчалари орқали Чирчик дарёсидан, шунингдек, 500 га яқин кудукдан сув ичган, кудук ва булоқлар суви узоклардан ташиб келтириларди.

Янги шаҳар ва Эски шаҳарнинг биргаликдаги майдони 60 квадрат верст (чакирим)га яқин бўлган. Тошкентнинг шаҳар чегарасида жойлашган бог-роғлар, узумзорлар, экинзорлар билан қўшиб ҳисобланувчи бутун ҳудуди 176 квадрат верст (18.225 десятина) га тенг бўлиб, бу эса Москва билан Санкт-Петербургнинг бирга қўшиб ҳисобланган ҳудудидан ҳам каттадир. Шаҳар кўчаларининг узунлиги 250 верст яқин бўлган.

Тошкентда керосин лампалар билан ёритилган, 1909 йил бошида телефон абонентлари 476 тага етган. Узунлиги 9 чакиримга яқин иккита конка линияси мавжуд эди. Шаҳарда трамвайни электр токи ёрдамида юргизиш. йўл 30 чакиримга етказилган.

Тошкентда Туркистон ўлкасининг маъмурий, ҳарбий, молиявий, тиббий, назорат, кишлок ҳўжалик ва бўлак бошқармаларининг барча марказий муассасалари жойлашган эди. Сирдарё вилоятининг ҳарбий губернатори ҳам барча маҳкамаси билан Тошкентда эди. Шу сабабларга кўра, Тошкент бутун Туркистоннинг пойтахтига айланиб қолган, унга ижтимоий ҳаёт ўлканинг бошқа шаҳарларидагига нисбатан анча жонлироқ кечади.

Май ойидан сентябргача давом этувчи узок ёз кунларида эса бу ердаги ижтимоий ҳаёт сусайган. Жазирама иссик туфайли муассасалардаги машгулотлар эрталаб соат 8 да бошланиб, 1 гача давом этган. Имкони бор одамнинг ҳаммаси Чимён, Троицкое, Никольское ва Чимкентдаги чорбогларига кетган. Ёзги сайр томоша ва эрмаклар шаҳар богига ва маҳаллий аҳолининг шаҳар ташқарисидаги чорбогларига чиқиш ҳамда арикларда кармок билан балик овлашдан иборат бўлган.

Холмуродов Ж., ТерДУ талабаси